

איש וכלוב ציפורים לראשו

פרלודים

אורי הולנדר 26.11.2010 04:17 עודכן ב: 04:19

אחד מסיפוריו הלא כתובים של רוברט ואלזר עשוי היה להיקרא "איש וכלוב ציפורים". ואולי צריך היה לכנותו - אף כי יצירותיו של ואלזר אינן מתאפיינות בסוריאליזם צעקני מסוג זה, כי אם בעיוות עדין של ה"ריאליסטי" - "איש וכלוב ציפורים לראשו". יצירתו הנודעת של רנה מגריט, "המרפא", המציגה כלוב ציפורים עטוף וילון, שאינו אלא גוף אנושי - הלך שידו האחת אוחזת במקל, ידו האחרת בתרמיל, וראשו הוא כובע - היא, כמדומה, ביטוי הולם של אופן התבוננותו של ואלזר בעולם. סופרים מן הסוג הנוודי, שכל יצירתם אינה אלא שיטוט במרחביו הדחוסים או הפתוחים של עולמנו, מעניקים בדרך כלל חשיבות מיוחדת לחוש הראייה; דיאלקטיקת הגילוי והכיסוי של אופן התבוננותם בעולם, וזיקתה של דיאלקטיקה זו להטלת הספק בנראה, הן מרכז עולמם היצירתי. יש העוטפים את פניהם בתכריך שקוף למחצה, וכך, כאלמנות תמהוניות, יוצאים לשיטוטיהם, מוגנים מראש על ידי החיץ הניצב בין עיניהם ובין הממשי. יש העוטים על פניהם רעלות מבהילות, ועיניהם רושפות מבעד לחרכי הבוד. יש הבוחרים לקשור מטפחת עבה סביב העיניים, ומסעם אינו אלא מסע פנימי, שקשריו העמומים לעולם החיצון הולכים ונמוגים. ויש יוצרים מסוגו של רוברט ואלזר, שידם - כמו בפסל של מגריט - אוחזת במקל הליכה, וראשם הוא כלוב ציפורים. מהן אותן "ציפורים"? ביצירתו של מגריט מופיעה ציפור אחת מחוץ לכלוב, ואחרת שוכנת בתוכו. "ציפור" זו בעולמו של ואלזר משולה לכל רכיב מרכיבי העולם; היא מופיעה פעם בחוץ ופעם בפנים, פעם כאובייקט חיצוני ופעם כאובייקט פנימי, מנטלי, וקשה מאוד להבדיל בין שתי הופעותיה. למעשה, הטלת הפק באובייקט החיצוני אצל ואלזר ("אחד שלא האמין במראה עיניו הביט בדלת של חדר, לבדוק אם היא סגורה... הדלת היתה סגורה בהחלט, אבל האיש שלא האמין למראה עיניו לא האמין בכך", עמ' 17) עשויה להיתרגם תמיד גם להטלת ספק בתקפותו של הקיום הפנימי. מבחר מסיפוריו הקצרים של ואלזר, "איש שלא הבחין בשום דבר" (בתרגום מצוין של רן הכהן), מאפשר פתח הצצה אל ה"כלוב" הזה, המשמש לוואלזר ראש; קריאה אטית בחקירות "קרטזיאניות" אלה אף תוכל לשרטט בקווים בהירים את מסלול שיגעונו של הסופר, שאחריתו באשפוז ארך שנים. דווקא משום ש"כלוב" זה אינו אטום, ולפיכך מאפשר מגע מתמיד בין מציאות פנימית למציאות חיצונית, מעניין לבחון את מקרי הגבול של חקירות אלה, ואת הרגעים שבהם היא מהרהרת על אודות עצמה. רגע אחד כזה הוא קטע ושמו "מוסיקה".

שלא במקרה, דווקא ההרהור הקצר על אודות המוסיקה נוגע בעצב החשוף של החקירה המחויכת-העגומה, שמעמידה במרכזה את העין ואת הנראה: "המוסיקה מעוררת בי תמיד רק הרגשה אחת: שחסר לי משהו. לעולם לא אדע מה הסיבה לעצבות הרכה הזאת, לעולם לא ארצה לחקור אותה. איני רוצה לדעת זאת. איני רוצה לדעת הכל" (עמ' 121). המוסיקה, שצליליה הם "דקירות פגיון עדינות מדי", ש"יגון וכאב נוטפים מהם במקום דם" (שם), היא מה שניגר מן הכלוב החוצה, ומה שמתנקז אל הכלוב פנימה. המוסיקה היא סמל לתנועה העדינה והשגעונית בין מציאות פנימית לחיצונית, ולכן היא מסמלת תמיד "את מה שחסר"; את ה"פנים" שאיננו "חוץ", ואת ה"חוץ" שאיננו "פנים".

"איני שומע נגינה", אומר פריץ קוכר, אחד מן הדוברים הרבים של ואלזר, "אלא רק את הצליל. לעולם

לא אוכל להיות מוסיקאי" (שם). קביעה זו ממחישה את טיב התנועה בין שני סוגי המציאות של ואלזר; הקשר ביניהם הוא תמידי, סימביוטי, אבל המעברים ביניהם חדים כהופעה של צליל. ומעניין כי דווקא צליליו של הפסנתר הם המשמיעים באוזני דוברו של ואלזר "את הצליל המכשף ביותר". הדבר קשור, כמדומה, לגון האנושי-המוכני של הפסנתר, כלי שמצד אחד שואף להתקרב אל חומו של האנושי, ומצד אחר נשאר תמיד כלי הקשה. הופעתו של צליל כזה במרחב תודעתו של ואלזר היא היא הופעת הציפור במעמקי הכלוב או מחוצה לו.

ובניגוד לכותרת שהעניק מגריט לכלוב הציפורים האנושי שלו - "המרפא" - לכלובי ציפורים מן הסוג של ואלזר אין מזור; במוקדם או במאוחר תיהפך תנועת המטוטלת הציפורית למהירה כל כך, עד כי קל יהיה לקבוע שאין לפנינו אלא שתי ציפורים, המשקיפות זו על זו מבעד לסורגים.

רוברט ואלזר. בין היסוס לגמגום